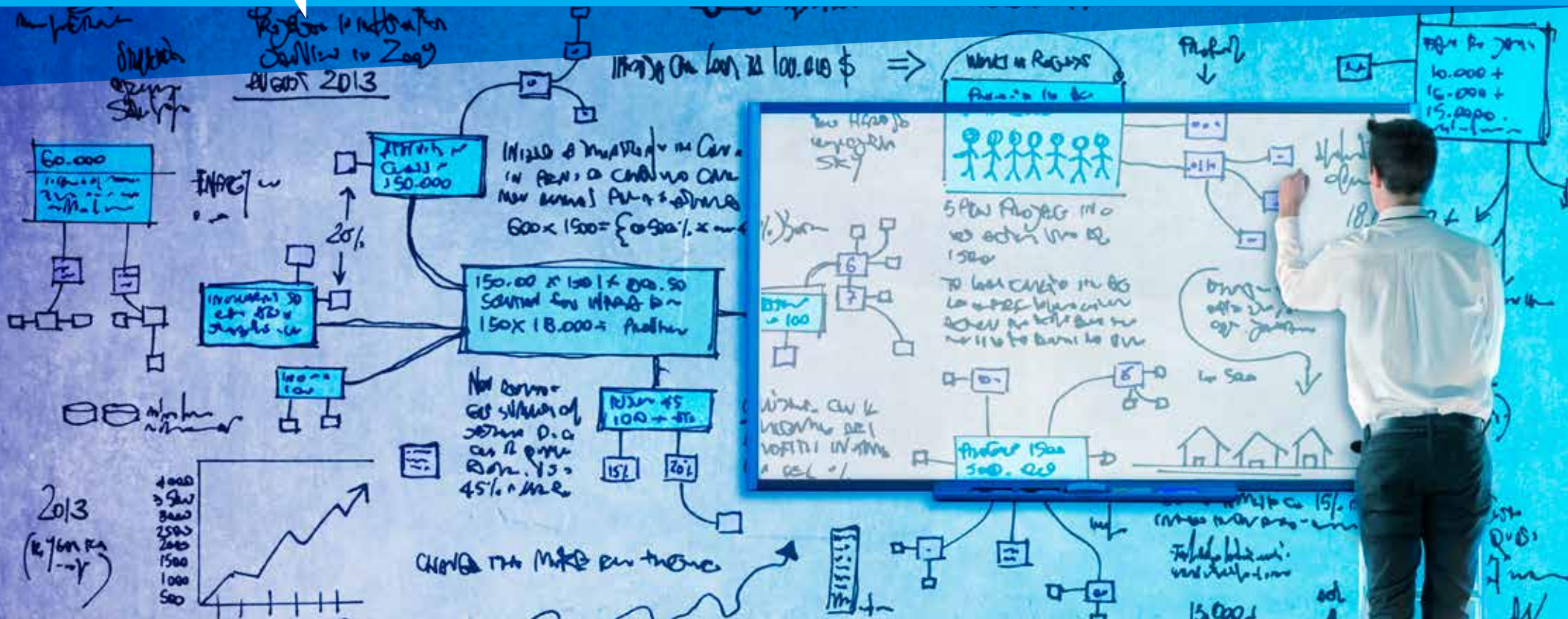

Hoe? Zo!

Leermiddelenbeleid in het mbo

Inhoudsopgave

	Inleiding	3
1	Wat verstaan we onder leermiddelen(beleid)?	4
2	Welke ontwikkelingen hebben een relatie met leermiddelenbeleid?	8
3	Waarom leermiddelenbeleid?	12
4	Met welke juridische aspecten moet ik rekening houden?	19
5	Welke keuzes kan ik maken en hoe kan ik deze afwegen?	24
6	Hoe kan ik de inkoop van leermiddelen organiseren?	29

Inleiding

Aanleiding

Het speelveld rond leer materiaal voor het mbo is flink in beweging. De roep om opbrengstgericht te werken neemt toe, en het onderwijs wordt flexibeler en individueler. Ook de maatschappelijke vraag aan het onderwijs verandert, en leerlingen, ouders en bedrijven vragen vormen van maatwerk en begeleiding die voorheen niet mogelijk waren. Tegelijk zijn er vele technologische ontwikkelingen, ook op het gebied van leer materialen. Aanbieders maken daar gebruik van en spelen in op de genoemde ontwikkelingen. Er komt steeds meer digitaal materiaal beschikbaar van zowel de traditionele als nieuwe aanbieders. Al deze ontwikkelingen leiden tot nieuwe mogelijkheden én nieuwe vraagstukken voor het onderwijs.

saMBO-ICT en Kennisnet hebben de ambitie om deze vraagstukken te helpen beantwoorden. Beide partijen werken ook aan het verbeteren van de leer materialenketen in het mbo, met name de processen rond bestellen en betalen, de distributie van en de toegang tot leer materialen. Aan die ambitie is onder meer gewerkt in het programma 'Leer materiaal in het mbo: de instellingen aan zet!' (LiMBO)¹, dat door Kennisnet voor saMBO-ICT is uitgevoerd. Daarbij bleek dat het onderwijsveld veel vragen heeft rondom **leermiddelenbeleid**, bijvoorbeeld op het gebied van de keuzes die je kunt maken en de gevolgen daarvan voor medewerkers en studenten. Daarover gaat de publicatie 'Hoe? Zo! Leermiddelenbeleid in het mbo'. Meer informatie over het onderwerp (inclusief de publicaties waarnaar verwezen wordt in deze uitgave) staat op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid.

Voor wie

Deze Hoe? Zo!-publicatie is vooral geschreven voor bestuurders en managers in het mbo. Kijkend vanuit hun perspectief wordt beschreven welke vragen en antwoorden van belang zijn bij leermiddelenbeleid in het middelbaar beroepsonderwijs. Daarbij wordt aandacht besteed aan wat we onder leermiddelenbeleid verstaan, welke ontwikkelingen een rol spelen, wat er in leermiddelenbeleid staat, met welke juridische aspecten bestuurders en managers rekening moeten houden, welke keuzes ze moeten maken en hoe ze de inkoop van leermiddelen kunnen organiseren.

Hoe? Zo!

Kennisnet en saMBO-ICT hebben een aantal publicaties uitgegeven in de zogeheten Hoe? Zo!-reeks. Deze reeks geeft overzicht en inzicht over wat er speelt aangaande actuele ict-onderwerpen in het onderwijs (zoals open leer materiaal, Bring Your Own Device en centrale examinering voor de vakken taal en rekenen in het mbo). U kunt de reeks gebruiken om een visie te vormen, ter ondersteuning van een implementatietraject of om als instelling een richting te bepalen met betrekking tot ict-gebruik. Iedere publicatie in de Hoe? Zo!-reeks is opgebouwd uit vragen. Aan de hand daarvan worden antwoorden beschreven, keuzemogelijkheden geschetst en tips gegeven. Deze publicatie beschrijft soms hoe het moet, soms hoe het kan. Er is meestal niet één pasklaar antwoord: instellingen hebben keuzevrijheid en moeten hier zo veel mogelijk gebruik van maken.

Hoe?

1. Wat verstaan we onder leermiddelen(beleid)?

Wat wordt verstaan onder leermiddelen-beleid?

Wat is de relatie met sectoraal en landelijk beleid?

Wat verstaan we precies onder leermiddelen?

Wat is de definitie van een leermiddelenlijst?

Zo!

Wat verstaan we precies onder leermiddelen?

Leermiddelen zijn alle materialen (folio of digitaal) die nodig zijn om het onderwijsleerproces vorm te geven of te ondersteunen.

Leermiddelen zijn er in uiteenlopende verschijningsvormen en daarmee hebben scholen allerlei manieren om hun onderwijs in te richten. In een verkenning van saMBO-ICT en Kennisnet naar leermiddelen² werden de totale gemiddelde leermateriaalkosten voor een mbo-opleiding geschat op € 960,00. Hierbij gaat het om de kosten die de student betaalt voor zijn leermaterialen, inclusief vrijwillige bijdragen die op de leermiddelenlijst staan. In totaal is de omvang van de markt voor leermiddelen naar schatting ruim € 180 miljoen per jaar. Uit dezelfde verkenning blijkt dat boeken 50% van deze kosten uitmaken. Digitaal leermateriaal blijkt voornamelijk te worden gebruikt voor het taal- en rekenonderwijs en voor branchespecifieke vakken. Dit is bijvoorbeeld materiaal van het Consortium Beroepsonderwijs, Stichting Praktijkleren en branchegerichte organisaties (zoals de kenniscentra voor

beroepsonderwijs en bedrijfsleven). Ook enkele grote uitgeverijen bieden branchespecifiek digitaal materiaal aan. Het digitale materiaal is bijna 30% van de totale kosten aan leermaterialen.

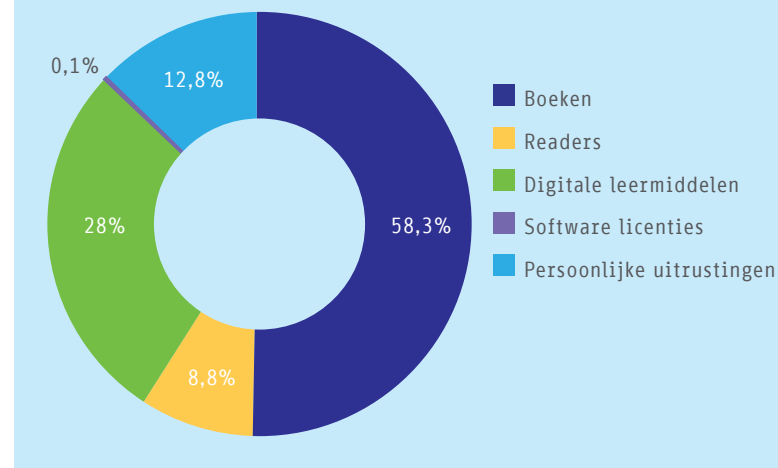
Wat is de definitie van een leermiddelenlijst?

Op de leermiddelenlijst staan de leermiddelen die de student (in een bepaalde periode) nodig heeft om zijn opleiding te kunnen volgen. In het mbo kan het gaan om een gepersonaliseerde lijst, afgestemd op het opleidingsprogramma van de individuele student. Doorgaans kan de (aankomend) student alle boeken op de boekenlijst bestellen bij een uitgever of distributeur of een boekhandel. Een leermiddelenlijst is niet statisch; aan het begin van de opleiding geeft de mbo-school een globaal beeld van de leermiddelen die nodig zijn en daarmee ook van de kosten. De leermiddelenlijst kan echter van jaar tot jaar wijzigen.

Wat wordt verstaan onder leermiddelenbeleid?

Leermiddelenbeleid is een meerjarig, duurzaam beleid dat binnen de school richting geeft aan keuzes met betrekking tot leermiddelen. Er is sprake van integraal leermiddelenbeleid als het is afgestemd op het ict-, personeels-, kwaliteits- en financieel beleid. In een leermiddelenbeleidsplan wordt onder andere aandacht besteed aan onderwijskundige aspecten en aan de inrichting van het proces ten aanzien van de keuze en het gebruik van leermateriaal. Het bevat bovendien een plan van aanpak, waarin onder meer het programma van functionele eisen voor de gewenste leermiddelen is opgenomen en een beschrijving van de samenhang met het personeels- en financieel beleid³.

De verhouding tussen de categorieën leermaterialen

Figuur 1. De verhouding in kosten van leermiddelen in het mbo

Zo!

Een duidelijk leermiddelenbeleid zorgt ervoor dat een school gefundeerde keuzes kan maken voor de juiste leermiddelen, passend bij de onderwijsvisie en de budgetten. Daarbij gaat het onder andere om:

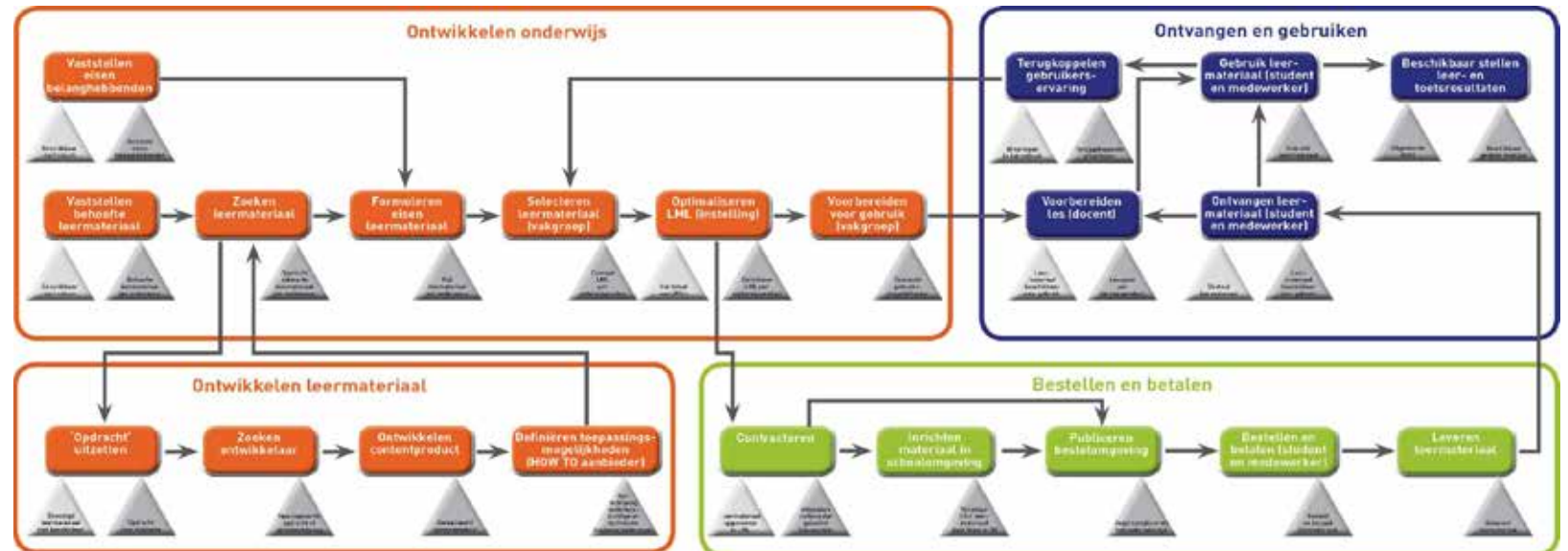
- de afweging tussen folio, digitaal of een combinatie daarvan,
- het kostenniveau voor de student (ook in vergelijking met opleidingen bij andere instellingen),
- de keuze van één of meer distributiekanaalen, en
- de interne organisatie van leermiddelselectie en verwerving/inkoop (wat gebeurt centraal en wat decentraal).

Onderstaand procesmodel brengt vanuit het perspectief van de instelling de processen in kaart die relevant zijn met betrekking tot ontwikkeling, selectie, bestelling, betaling, levering en gebruik van leermateriaal. Het gaat hierbij om al het leermateriaal, dus folio en digitaal, gesloten en open materiaal en al het overige leermateriaal. Met behulp van het model kunt u per stap bepalen wie verantwoordelijk is en hoe deze stap georganiseerd wordt binnen de instelling.

Het procesmodel is ontwikkeld in samenwerking met een aantal mbo-scholen. De opdracht was om een generiek model op te stellen waarin de processen met betrekking tot aanschaf, distributie, betaling, levering en gebruik van (digitaal) leermateriaal zijn uitgewerkt. Deze opdracht is voortgekomen uit het programma 'Borging Triple A', dat tot doel heeft de resultaten van Triple A op onderdelen verder uit te werken en te vertalen naar concrete toepassing in het onderwijsveld. Het model illustreert waar het leermiddelenbeleid over zou moeten gaan. Dus niet alleen over de inkoop of verschijningsvorm van leermiddelen, maar juist ook over de kwaliteit van leermiddelen en de inrichting van de organisatie rond deze processen. Als zodanig kan het goed als leidraad dienen.

Wat is de relatie met sectoraal en landelijk beleid?

Scholen kunnen keuzes maken om leermiddelen te laten bijdragen aan de eigen ambities. Daarnaast zijn er onderwerpen waar samenwerking met andere mbo-instellingen nuttig of nodig kan zijn. Zo kunnen scholen functionele wensen hebben die marktpartijen niet voor één school kunnen realiseren, maar wel

Figuur 2. Procesmodel voor leermiddelenbeleid

Zo!

voor een grote groep van scholen. Gezamenlijke vraagsturing vanuit de sector kan daarbij helpen.

Daarnaast kan het nodig zijn om als sector met marktpartijen een aantal condities af te spreken over de processen rond leermaterialen. Voorbeelden zijn afspraken over een juiste omgang met persoonsgegevens in de leermiddelenketen en een technische standaard om de toegang tot digitaal leermateriaal goed te laten verlopen. Dit zijn vormen van ketenregie die op sectorniveau kunnen worden opgepakt. Door op sectoraal niveau samen te werken, kunnen de ontwikkelingen en wensen van het onderwijsveld leidend worden voor de aanbieders van leermaterialen en van ondersteunende systemen. Scholen kunnen door samen te werken meer massa creëren en daardoor meer invloed uitoefenen. Dit is juist nu van belang, omdat het leermiddelenveld (met name door digitalisering) fundamenteel verandert.

Inmiddels heeft het middelbaar beroepsonderwijs stappen gezet op het gebied van samenwerking rond leermiddelen. Zo hebben saMBO-ICT en Kennisnet het programma ‘Leermiddelenbeleid in het mbo’ uitgevoerd. Eén van de resultaten daarvan is een ‘Pakket van Eisen (PvE) leermaterialenketen MBO’⁴ dat door scholen kan worden gebruikt in gesprekken met leveranciers. Daarnaast zijn verkenningen (juridisch, markt, technologie, leermiddelenbeleid) uitgevoerd die scholen concrete aanbevelingen bieden voor het formuleren van leermiddelenbeleid. Al deze documenten zijn te vinden op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid.

Op landelijk niveau kunnen (sectoroverstijgende) afspraken worden gemaakt, voor vraagstukken die in meerdere sectoren spelen. De PO-Raad en VO-raad hebben al sectoraal leermiddelenbeleid geformuleerd en werken dat nu gezamenlijk uit tot een programma van eisen, mede op basis van de eerder door saMBO-ICT gezette stappen.

Sommige instellingen verzorgen zowel voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs als middelbaar beroepsonderwijs. In die situatie kan het relevant zijn om leermiddelenbeleid te formuleren voor de gehele instelling, dus voor beide vormen van onderwijs. Daarmee kan bijvoorbeeld invulling worden gegeven aan de onderwijskundige keuze om een doorlopende leerlijn te realiseren.

Voor het vmbo geldt daarbij de regelgeving van het **voortgezet onderwijs**. Het verdient daarom aanbeveling om kennis te nemen van de activiteiten van de VO-raad op het gebied van leermiddelen(beleid), vraagsturing rond leermiddelen en het gebruik van open leermateriaal (VO-content).

Het **hoger onderwijs** kan inspireren op het gebied van leermiddelen. Hoger onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs hebben met elkaar gemeen dat de student zelf verantwoordelijk is voor het verwerven van leermiddelen. In het hoger onderwijs bedingen studieverenigingen kortingen voor studenten. Het mbo kent deze praktijk (nog) niet. Wellicht ligt hier een aanjagende rol voor de instelling en/of de sector.

Hoe?

2. Welke ontwikkelingen hebben een relatie met leermiddelenbeleid?

Met welke technologische ontwikkelingen moet je rekening houden?

Welke marktontwikkelingen zijn relevant?

Hoe past leermiddelenbeleid binnen de strategische ontwikkelingen van het mbo?

Wat zijn ontwikkelingen op de arbeidsmarkt / in het beroepenveld?

Zo!

Hoe past leermiddelenbeleid binnen de strategische ontwikkelingen van het mbo?

Leermiddelenbeleid is onderdeel van een strategisch vraagstuk. De instelling moet nagaan in hoeverre het leermiddelenbeleid aansluit bij de eigen strategische doelen. Deze zijn voor iedere instelling anders, maar er zijn wel algemene zaken te noemen die van invloed zijn op het leermiddelenbeleid of waar andersom

leermiddelenbeleid een bijdrage aan zou moeten leveren:

- **Onderwijsvisie:** Mbo-instellingen willen gedifferentieerd en gepersonaliseerd onderwijs aanbieden aan hun studenten. Tegelijk moeten ze meer begeleide onderwijstijd (BOT) gaan realiseren met dezelfde middelen, maar met meer ruimte voor de invulling van het onderwijs.
- **Kwaliteit:** Belangrijk is daarom dat de kwaliteit van het (adaptieve) digitale leer materiaal aangetoond kan worden. Wanneer studenten werken met deze leer materialen, is het goed mogelijk dat ze in grotere groepen kunnen werken, wat een kostenbesparing oplevert (ratio docent/ student). Daarbij speelt het vraagstuk dat nieuwe digitale leermiddelen veelal interactief zijn, zelfstandig werken ondersteunen en een sterke e-learning component hebben.
- **Onderwijstijd:** Het verantwoord van onderwijstijd is een van de aandachtspunten van leermiddelenbeleid. In hoeverre valt zelfstandig werken onder onderwijstijd? Wat betekent 'flipping the classroom' bijvoorbeeld voor onderwijstijd? Het leermiddelenbeleid zal ook richting moeten geven aan de relatie tussen leermiddelen en het verantwoord van onderwijstijd.
- **Kwalificatiestructuur:** De invoering van de nieuwe kwalificatiestructuur stelt nog andere uitdagingen aan het leer materiaal. De verbreding van de basisopleidingen zal breder gebruik en hergebruik van materiaal opleveren. Dat stelt de docent voor de taak om het meer algemene materiaal voor de eigen opleiding te verrijken en te actualiseren. Ook dat vraagt om een adequaat leermiddelenbeleid.

Wat zijn ontwikkelingen op de arbeidsmarkt / in het beroepenveld?

Niet alleen beleidsmatige ontwikkelingen hebben invloed op het onderwijs, maar ook de ontwikkeling van de samenleving. Het onderwijs moet studenten voorbereiden op het functioneren in hun toekomstige beroep. Naast taal en rekenen en de kernvakken zijn de competenties samenwerken, creativiteit, ict-geletterdheid, communiceren, probleemoplossend vermogen, kritisch denken en sociale en culturele vaardigheden van belang. Ook een betrokken, ondernemende en nieuwsgierige houding komt van pas in de 21ste eeuw. Als instelling moet je daarom bedenken of en hoe je aandacht wilt geven aan '21st century skills' en hoe zich dat vertaalt in leermiddelen. Zo zou het leermiddelenbeleid kunnen bepalen dat leermiddelen werkvormen moeten ondersteunen die helpen om deze skills te verwerven.

Scholen en bedrijven hebben elkaar nodig om goed beroepsonderwijs te kunnen bieden. Studenten gaan voor het praktijkdeel van hun opleiding naar een erkend leerbedrijf. Het bedrijfsleven is vaak betrokken bij het ontwikkelen van leermiddelen en examenmateriaal. Ook kunnen leermiddelen een rol spelen in het bedrijfsleven. Zo is OOM, het Opleidings- en Ontwikkelingsfonds voor de Metaalbewerking, gestart met een offensief om meer en betere stageplaatsen bij metaalbedrijven te creëren. OOM werkt in het 'stageoffensief' samen met het Consortium Beroepsonderwijs: de praktijkopdrachten van Het Scharnierpunt (een didactiek die vmbo-leerlingen stap voor stap begeleidt bij het maken van een concreet product) zijn gratis beschikbaar voor bedrijven die stageplaatsen aanbieden, zodat ze kunnen aansluiten bij de opleiding van de studenten. Sommige opleidingen zijn voor een belangrijk deel afhankelijk van leer materiaal van het bedrijfsleven. Dat kan uitdagingen met zich meebrengen, bijvoorbeeld als een product- of bedrijfsschap dat veel leermiddelen ontwikkelt of betaalt, verdwijnt. Ook kan de afhankelijkheid van het bedrijfsleven ethische vraagstukken met zich meebrengen, bijvoorbeeld in een situatie waarin het

Zo!

bedrijfsleven het onderwijs van leermiddelen voorziet en er een kans op belangenverstremming ontstaat. Het leermiddelenbeleid kan aangeven op welke manier de relatie met het bedrijfsleven wordt vormgegeven en wat de gevolgen hiervan zijn voor leermiddelen.

Met welke technologische ontwikkelingen moet je rekening houden?

Technologische innovaties en ict-ontwikkelingen zorgen voor andere grafische en technische mogelijkheden. Leermiddelen kunnen sneller, goedkoper en in kleinere oplagen gemaakt worden (denk aan printing-on-demand). Ook zijn er andere logistieke mogelijkheden: middelen kunnen online gemaakt en ontsloten worden, al dan niet in samenwerking met andere partijen.

Een andere ontwikkeling die een rol speelt, is dat de noodzaak tot het werken in vaste structuren is verdwenen. Om efficiënt (samen) te werken, is het niet langer nodig om met zijn allen op dezelfde plek of binnen dezelfde organisatie te zijn. Via draadloze en mobiele technologie en via internetapplicaties kunnen mensen altijd en overal met elkaar verbonden zijn. Studenten verwachten dat ze met een persoonlijk device als een smartphone of tablet niet alleen op school, maar overal en altijd toegang hebben tot alles wat met school te maken heeft: verslagen, leerstof, roosters, mail, enzovoort. Ze gebruiken daarbij een breder scala aan diensten dan de school aanbiedt, zoals sociale media en apps. Geef daarom in leermiddelenbeleid ook richting aan de rol van persoonlijke devices en aan de toegankelijkheid van de leeromgeving van de student.

BYOD staat voor Bring Your Own Device. Letterlijk betekent dat het meebrengen van je eigen (mobiele) computerapparaat. Met de komst van BYOD ontstaan veel nieuwe mogelijkheden om het onderwijs vorm te geven. Meer maatwerk voor studenten, tijdsbesparing voor docenten, nieuwe vormen van feedback en begeleiding, digitale portfolio's met zelftoetsing, nieuwe vormen van samenwerking liggen binnen bereik. In de Hoe? Zo!-reeks is een publicatie over dit onderwerp uitgegeven; zie mbo.kennisnet.nl/publicaties/hoe-zo/

Welke marktontwikkelingen zijn relevant?

Het speelveld rond leermateriaal is flink in beweging. Focus op Vakmanschap, de herziening van de kwalificatiestructuur en digitaal examineren zijn in het mbo actuele thema's, die eisen stellen aan leermiddelen. Scholen willen opbrengstgericht werken en een flexibeler en individueler aanbod aan studenten kunnen realiseren. De overheid vraagt meer aandacht voor en kwaliteit in de kernvakken taal en rekenen. Bedrijven vragen studenten die geschikt zijn voor de werksituatie van vandaag en dus om actuele opleidingen. En studenten en ouders vragen vormen van maatwerk en begeleiding die voorheen niet mogelijk waren. Ook zijn er steeds meer technologische mogelijkheden die het mogelijk maken in te spelen op deze behoeftes. Er komt met name steeds meer digitaal materiaal beschikbaar, van zowel de traditionele als nieuwe aanbieders. Klassieke leermiddelen worden steeds meer aangevuld met, of vervangen door digitale leermiddelen. Digitale middelen kennen veelal een andere financiering dan niet-digitale middelen. Zij worden aangeschaft op basis van een (jaar)licentie, betaald naar mate van gebruik of per student, of aangeschaft in de vorm van een app. Een licentie wordt in het ene geval per locatie, in het andere geval per student of per instelling aangeschaft. Een 'papieren' methode wordt doorgaans voor langere tijd gekozen en (bij een intern boekenfonds) aangeschaft en afgeschreven. Dit betekent met name een verschil in de gebruiksstermijn waarover een beslissing wordt genomen.

Zo!

Al deze ontwikkelingen leiden niet alleen tot nieuwe mogelijkheden en vraagstukken voor *instellingen*: ook de *markt* is flink in beweging. Uitgevers en distributeurs reageren op verschillende manieren op de genoemde ontwikkelingen. Leveranciers van software (elektronische leeromgeving, leerlingadministratiesysteem) passen hun producten aan en nieuwe spelers betreden de markt met nieuwe producten of diensten. Het onderscheid tussen elektronische leeromgeving, leerlingadministratiesysteem en leermiddelen verandert. Het leermiddelenbeleid wordt uiteraard geraakt door deze ontwikkelingen en het verdient aanbeveling om de verschillende aspecten een plek in het leermiddelenbeleid te geven.

Hoe?

3. Waarom leermiddelenbeleid?

Waar doet leermiddelenbeleid uitspraken over?

Hoe kun je leermiddelenbeleid zinvol vormgeven?

Wat zijn aanleidingen voor het formuleren van leermiddelenbeleid?

Welke problemen lost leermiddelenbeleid op?

Zo!

Wat zijn aanleidingen voor het formuleren van leermiddelenbeleid?

Leermiddelen krijgen steeds meer aandacht van schoolleiders en bestuurders. Dat is opmerkelijk, want leermiddelen waren jarenlang alleen een zaak van vakgroepen of docenten. De spelregels waren duidelijk en de boekenlijsten werden volgens vaste afspraken aangeleverd en goedgekeurd. En de rekening ging naar de student of zijn ouders. Maar de bovengeschetste ontwikkelingen die van invloed zijn op de leermiddelen maken dat er voldoende aanleiding is om ook voor schoolleiders en bestuurders na te denken over leermiddelenbeleid. De volgende onderwerpen kunnen aanleiding zijn voor aanpassing van het leermiddelenbeleid en/of kunnen als specifieke onderwerp in het leermiddelenbeleid aan bod komen:

- beperken van de kosten van leermiddelen voor de student;
- transparantie bieden op het gebied van de kosten van opleidingen;
- leermiddelen op een slimme manier inzetten bij kleine opleidingen;
- mogelijk maken van maatwerk (inhoudelijk en logistiek), al dan niet met behulp van ict;
- verbeteren van kwaliteit van het onderwijs door verhogen van het inzicht in de leerresultaten van studenten, mogelijk gemaakt door inzet van digitale leermiddelen;
- verbeteren van de positionering van de mbo-instelling (concurrentiekracht);
- verbeteren van bedrijfseconomisch resultaat van de instelling;
- onderwijs aantrekkelijker maken voor studenten door toepassing van nieuwe, vaak digitale leermiddelen en het creëren van een uitdagende mix van middelen en werkvormen (blended learning).

Learning analytics

Learning analytics maken het mogelijk om uit de grote hoeveelheden informatie (die in verschillende databases verzameld worden) intelligente analyses te maken over het leerproces van student. Waar kan hij versnellen, waar is behoefte aan meer verdieping? Waar voorzien we problemen en welke oplossingen zijn het meest effectief voor deze student?

Zo!

Aanpak bij ROC ID College

Bij ROC ID College was de aanleiding voor het (opnieuw) nadenken over leermiddelen een verschuiving in verantwoordelijkheden. Louis Friederichs, hoofd Onderwijs & Begeleiding: “De leermiddelenlijst was de verantwoordelijkheid van de afdeling Planning & Control, maar sinds een aantal maanden heeft de afdeling Onderwijs & Begeleiding de verantwoordelijkheid. Dat was een mooi moment om eens kritisch naar ons leermiddelenbeleid te kijken. Er was namelijk veel onduidelijkheid en er bestonden grote verschillen tussen opleidingen en locaties. Zo gaf de kappersopleiding niet alleen aan dat studenten een kappersset moesten hebben, maar ook nog welke set. Een ander voorbeeld is de aanpak van de opleidingen in de gezondheidszorg: studenten die Helpende Welzijn willen worden, moeten veel koken en waren verplicht om mee te betalen aan levensmiddelen. En wie een opleiding in de sector Economie volgt, moest een laptop hebben die voldoet aan bepaalde specificaties; daar was de feitelijke keuze echter vrij. We hadden dus niet één beleidlijn op het gebied van leermiddelen en daar hebben we verandering in gebracht. Uitgangspunt daarbij is de student: belangrijk is dat hij weet waar hij aan toe is: wat heb je nodig voor je opleiding en wat kost dat ongeveer? Wat moet je hebben en welke leermiddelen zijn alleen maar handig? En moet je leermiddelen kopen of is het voldoende dat je ze hebt, bijvoorbeeld door ze te lenen van anderen? En waar schrijven we precies voor wat je moet aanschaffen, en waar geven we alleen aan aan welke eisen het product moet voldoen?”

We hebben de domeinen binnen het ID College via een brief geïnformeerd over het nieuwe beleid en de gevolgen daarvan. Ook hebben we een document gemaakt met voorbeelden⁵. De domeinen stellen de leermiddelenlijsten op en die worden bekeken door de afdeling Onderwijs & Begeleiding, samen

met een jurist. De domeinen hebben de ruimte om af te wijken van onze checklist, maar dan moeten ze wel uitleggen waarom ze dat doen.

We hebben ervoor gekozen om alles via één externe leverancier te laten lopen, ook bijvoorbeeld readers die gemaakt worden op basis van onze eigen input. Daarmee voorkom je dat een docent leermiddelen moet gaan uitdelen én bij moet houden wie wat betaald heeft. Voor docenten is dat wel even wennen, want sommigen gaven bijvoorbeeld aan dat een student pas de les in mag als hij zijn reader gekocht heeft. Dat mag niet en daarnaast zegt het niet zo veel over de motivatie van de student; hij kan zijn kennis ook op een andere manier verwerven, of de lesstof liever op zijn laptop hebben staan dan in een papieren document. Dat zal in de toekomst alleen maar vaker voorkomen als we meer gebruik gaan maken van digitaal leermateriaal en van elektronische leeromgevingen. Of een combinatie daarvan met papieren leermateriaal. Zo kan ik me voorstellen dat studenten van een bepaald niveau een lesboek voor Nederlands moeten hebben en dat dat aangevuld wordt met digitale oefeningen voor wie dat niveau nog niet heeft.

Welke problemen lost leermiddelenbeleid op?

Het leermiddelenbeleid verschaft duidelijkheid in de organisatie bij keuzes op het gebied van leermiddelen. Het stelt kaders voor zowel studenten, docenten als management, en draagt daarmee bij aan een beter besluitvormingsproces. Een goed leermiddelenbeleid zorgt ervoor dat het onderwijsproces efficiënt kan verlopen en dat juridische valkuilen zoveel mogelijk worden vermeden. Waar mogelijk kan leermiddelenbeleid bijdragen aan scherper inkopen en dus het verlagen van de kosten voor studenten. En misschien wel het belangrijkste: leermiddelenbeleid zorgt ervoor dat ook leermiddelen bijdragen aan het realiseren van de onderwijsvisie van de school.

Zo!

“Denk ook aan gebruiksmateriaal. Kun je bijvoorbeeld van een student verlangen dat hij de ingrediënten die hij nodig heeft bij het koken zelf betaalt? Mag hij die ingrediënten of het product dat ermee gemaakt wordt dan ook opeten of mee naar huis nemen?”

*Jan Bartling
(Algemeen manager saMBO-ICT)*

Het opstellen van leermiddelenbeleid is overigens geen eenmalige activiteit. Het is raadzaam om het beleid periodiek (bijvoorbeeld jaarlijks) binnen de onderwijsinstelling te evalueren en te onderzoeken welke problemen de studenten, de docenten, andere medewerkers en managers ervaren. Vervolgens is het de vraag op welke manier het leermiddelenbeleid kan worden bijgesteld om deze problemen te (helpen) oplossen.

Waar doet leermiddelenbeleid uitspraken over?⁶

Het leermiddelenbeleid doet richtinggevende uitspraken over de keuze en het gebruik van leermiddelen binnen de onderwijsinstelling. Dat betreft alle leermiddelen: boeken, readers, digitale leermiddelen, persoonlijke uitrusting en softwarelicenties. Het gaat niet alleen om welk materiaal gebruikt wordt, maar ook om de vraag wie ervoor betaalt (de student, de school of een bedrijf), in hoeverre de school hier centraal keuzes in wil maken of ruimte wil laten voor eigen keuzes van locaties of opleidingen, in hoeverre de keuze en het gebruik van materialen is afgestemd op de voorbereiding op het examen (studentbegeleiding) en hoe de voortgang van studenten kan worden gevolgd.

Om te beginnen beschrijft leermiddelenbeleid welke onderwijskundige visies en uitgangspunten het vertrekpunt vormen voor de keuze en het gebruik van leermiddelen. Op basis daarvan doet het leermiddelenbeleid bijvoorbeeld uitspraken over:

- De **verhouding tussen folio en digitaal materiaal**. Het beleid besteedt aandacht aan de randvoorwaarden die nodig zijn om (meer) digitaal materiaal te gaan gebruiken. Digitaal materiaal kan een belangrijke bijdrage leveren aan het leerproces, maar stelt ook eisen aan de vaardigheden van docenten, de ict-infrastructuur en mogelijk de organisatie van het onderwijs. Het leermiddelenbeleid beschrijft de visie op de inzet van digitaal leermateriaal, de randvoorwaarden bij de inzet ervan, en hoe deze randvoorwaarden zich de komende jaren zullen in de instelling ontwikkelen.

- De **kwaliteit van het digitaal leermateriaal**. Leraren hebben het idee dat het aanbod van digitaal leermateriaal niet altijd aansluit bij de methode en twijfelen soms aan de kwaliteit van de vakinhoud van het materiaal, zo blijkt uit de Vier in Balans-monitor⁷ die Kennisnet in 2013 uitgaf. Het is daarom goed om in het leermiddelenbeleid aandacht te besteden aan de betrokkenheid van docenten bij de selectie van leermaterialen.
- **Materialen voor taal en rekenen**. Het gaat hierbij niet alleen om de keuze van de middelen, maar ook om de vraag in hoeverre de school hier centraal keuzes in wil maken of ruimte wil laten voor eigen keuzes van locaties of opleidingen, in hoeverre de keuze en het gebruik van materialen is afgestemd op de voorbereiding op het examen (studentbegeleiding) en hoe de voortgang van studenten kan worden gevolgd.
- Een ander aandachtspunt is de keuze van **materialen voor beroepsspecifieke vakken**. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van de materialen van de branche- en kenniscentra, maar in toenemende mate ook van materialen die zijn ontwikkeld door vakdocenten in het onderwijs zelf.
- Welke **kosten** wel en niet mogen worden doorberekend aan studenten. Zo verschilt de doorberekening van de kosten van readers tussen instellingen: de ene instelling rekent elke reader door, de ander neemt een soort stelpost op voor readers en weer een ander rekent een bedrag voor kopijkosten waarvoor de student gedurende het jaar zijn readers krijgt.
- Uitgangspunten voor de **logistiek** rond leermiddelen. De meeste readers worden besteld via de distributeur, maar soms gaan ze via de schoolkas. De uitgifte van readers is ook divers: soms loopt de uitgifte via de distributeur, in andere gevallen via de mbo-instelling. Soms vindt uitlevering plaats aan het begin van het jaar, soms gedurende het jaar.

Zo!

- Het digitale leer materiaal van uitgevers is steeds vaker webgebaseerd, waarbij studenten het materiaal gebruiken in een leeromgeving van de uitgever. Hierdoor verandert de **rol van de elektronische leeromgeving**. Tegelijk willen scholen inzicht in de voortgang en de resultaten van studenten. Aandachtspunten zijn dan ook de rol van de elektronische leeromgeving en het leerlingvolgsysteem en de koppeling van deze systemen met de leermiddelenketen.
- **Organisatorische uitgangspunten** rond leermiddelen. Zo moet duidelijk worden gemaakt welke activiteiten centraal en welke decentraal worden geregeld. Uit het Inventarisatierapport Leermiddelenbeleid MBO⁸ dat Kennisnet en saMBO-ICT gemaakt hebben, blijkt dat de selectie van de leermiddelen meestal decentraal in de organisatie is belegd. Contractuele afspraken over de levering van leer materialen worden echter meestal centraal gemaakt. Het is de centrale staforganisatie die de samenwerkingsovereenkomst met de distributeur opstelt. Daarnaast geeft de centrale staf vaak algemene richtlijnen mee aan de onderwijsorganisatie, bijvoorbeeld dat de leermiddelenlijsten worden uitgezet via dezelfde distributeur of dat alleen leermiddelen die daadwerkelijk gebruikt worden op de lijst mogen komen.

Hoe kun je leermiddelenbeleid zinvol vormgeven?

- **Formuleer een concrete visie en ambities over leermiddelen voor uw school.**

De visie van een mbo-school op onderwijs is van grote invloed op de leermiddelen die gebruikt worden. Een school die gepersonaliseerd leren hoog in het vaandel heeft staan, kiest waarschijnlijk voor materiaal waarmee gedifferentieerd kan worden. Een mbo-instelling die kiest voor een inrichting van het onderwijs met veel plaatsonafhankelijk werken, maakt gebruik van devices, waarmee een student zowel binnen de onderwijsinstelling als thuis bij zijn lesmateriaal kan komen.

Maak de visie zo concreet mogelijk, in de vorm van een beperkt aantal richtinggevend uitspraken (uitgangspunten) op het gebied van leermiddelen. Kies deze in lijn met het strategisch kader en de onderwijsvisie van uw instelling, en zorg ervoor dat ze passen bij de keuzes van de school op de terreinen onderwijs, organisatie en personeel, financiën en ict. Deze uitspraken en vooral de discussie erover, moeten richting geven aan de keuzes die (later) op het gebied van leermiddelen moeten worden gemaakt. Een voorbeeld van een dergelijke uitspraak is een richtlijn om al dan niet zelf leermiddelen te ontwikkelen.⁹ Verschillende instrumenten kunnen helpen bij het formuleren van leermiddelenbeleid, zoals de Visieversneller van Kennisnet¹⁰, de infobladen over leermiddelenbeleid van de VO-Raad en de denkhulp van de Groep Educatieve Uitgeverijen (GEU)¹¹.

- **Formuleer het leermiddelenbeleid samen met de docententeams.**

Een mogelijke vorm hierbij is om gezamenlijk te werken aan een programma van eisen (PvE) voor het leer materiaal van de opleiding. In dit PvE zijn de visie en ambitie van de instelling vertaald in eisen aan het leer materiaal. Het team hanteert dit PvE bij het kiezen van leer materiaal of bij het zelf ontwikkelen van leer materiaal. Het team legt over het gebruik van het PvE verantwoording af bij het management.

- **Concretiseer het leermiddelenbeleid in activiteiten en projecten.**

Zorg ervoor dat de visie en ambities zich goed laten vertalen in concrete activiteiten en projecten voor de korte termijn. Deze projecten helpen de docententeams bij het kiezen of vormgeven van het leer materiaal waarmee goed onderwijs wordt gegeven. Het helpt de mbo-instelling om de uitgangspunten en ambities bij te stellen op basis van praktische ervaringen.

Zo!

- **Verbind leermiddelenbeleid ook met HR-beleid.**

Maak de docententeams bewust van hun verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de opleiding. Het leermateriaal doet er 'meer' toe in situaties bij een kwantitatief of kwalitatief docententekort. Leermateriaal moet dan noodgedwongen taken van de docent overnemen. Daarnaast kan de keuze van leermiddelen nieuwe eisen stellen aan de vaardigheden van docenten.

- **Accepteer verschillen binnen de onderwijsinstelling.**

Per opleiding en opleidingsteam is de situatie anders. Dit heeft zowel te maken met het vakgebied, de samenstelling en de competenties van het team als de 'marktsituatie' ten aanzien van leermateriaal voor die opleiding. Een 'one size fits all'-aanpak voor leermiddelenbeleid is niet productief. Laat in het beleid dus ruimte voor verschillen. Maar geef wel richting. Actieve sturing op de uitgangspunten en ambities voorkomt dat iedereen zijn eigen keuzes maakt.

Aanpak Nova College

Al het goede komt van boven... beeld en werkelijkheid. "In het Kenniscafé dat de Nova Academie van het Nova College regelmatig organiseert voor haar medewerkers vertelde een docent met enig misbaar: het College van Bestuur heeft bepaald welke methode we voor taal moeten gebruiken. "Dat is correct", antwoordde Ed van den Berg als aanwezig CvB-lid. Maar, zo voegde hij daar fijntjes aan toe, "niet nadat er wel zeer uitvoerige consultatie met de inhoudsdeskundigen van de opleidingsteams en andere betrokkenen heeft plaatsgevonden. Het Nova College gaat niet over één nacht ijs met betrekking tot leermiddelen en zeker niet in relatie tot taal en rekenen. Het beleid dat daar vorm heeft gekregen, is een doorwrocht stuk werk, een complex samenspel eigenlijk dat uitgaat van een aantal elementen. Eerste doel is

bewustwording in de organisatie, een gevoel van urgentie. Belangrijk zijn een goede projectleider, een goed plan en een adequate facilitering. Daarnaast is de relatie met diverse andere actoren van groot belang: allereerst met de Nova Academie, maar vervolgens ook met de studieloopbaanbegeleiders, het administratiepakket en de logistieke ondersteuning. Een en ander heeft uiteindelijk geleid tot een helder beleidsdocument 'Taal en Rekenen', waarin ook de rol van de leermiddelen is beschreven. De kaders hebben uiteindelijk automatisch tot de keuze voor één methode geleid. Onderdeel van het beleid is ook het maken van jaarlijkse doelstellingen waar dan ook weer in een jaarverslag verantwoording over wordt afgelegd. Kortom, een brede aanpak, geïnitieerd en bevestigd door het CvB, maar gedragen door velen in de organisatie. Het goede wordt binnen de kaders bepaald door de inhoudelijk deskundige docenten", aldus Ed van den Berg.

Uitgangspunt van het leermiddelenbeleid is: leermiddelen moeten de instelling helpen om de onderwijsvisie te realiseren en de student om de opleiding succesvol af te ronden (en dus het examen te halen).

Doelstellingen

Voor studenten:

- een onderwijsleidraad die zicht geeft op het onderwijs- en examenprogramma;
- duidelijkheid: per opleiding één leermiddelenlijst voor alle locaties;
- kostenniveau voor de student zo laag mogelijk houden.

Zo!

Voor docenten:

- borgen van kennis bij docenten over de in gebruik zijn de methoden;
- docenten ontzorgen bij de logistiek rond bestellen en leveren.

Voor de instelling:

- een lerende school, waarin ook docenten met en van elkaar leren;
- voortgang en diagnostiek in de eigen systemen van Nova;
- goede balans tussen beroepsgerichte vakken en AVO-vakken.

Praktische uitwerking

- Voor elke basisvak (Nederlands, Rekenen en Loopbaan & burgerschap) één methode voor heel Nova bepaald (op basis van een zorgvuldige analyse met docenten).
- Verbinding gelegd met de projectactiviteiten rond intensivering taal en rekenen.
 - rekendidactiek meer aandacht te geven;
 - begeleidingsstructuur voor studenten.
- Didactiek en leermiddelen tot onderwerp van gesprek gemaakt tussen vakdocenten.
 - variatie in werkvormen is onderwerp van gesprek op teamniveau;
 - kennis over de methode delen in de organisatie tussen vakgenoten.
- Uitwerking naar voorzieningen.
 - eisen aan de infrastructuur, saneren educatieve applicaties.
- Licenties digitaal leermateriaal aan laten sluiten bij werkelijkheid onderwijs.
- Gesprek met uitgevers voeren over de naslagfunctie voor digitaal leermateriaal na afronden van de cursus.
- Adequate ondersteuning organiseren bij de centrale examens op het vlak van aanmelding, ict en logistiek.

Hoe?

4. Met welke juridische aspecten moet ik rekening houden¹³?

Wat zijn de kaders voor schoolkosten?

Is er een vaste boekenprijs voor schoolboeken voor het mbo?

Moet de instelling bij het inschakelen van een leverancier / distributeur aanbesteden?

Is de school eigenaar van alles wat docenten maken?

Welk BTW-percentages geldt voor leermiddelen?

Hoe zit het met vrije concurrentie?

Zo!

Wat zijn de kaders voor schoolkosten?

De Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) bepaalt dat onderwijsinstellingen financiële middelen ontvangen voor het verzorgen van beroepsopleidingen. De inschrijving bij de onderwijsinstelling of het volgen van onderwijs door studenten mag volgens artikel 8.1.4 WEB niet afhankelijk worden gesteld van een geldelijke bijdrage, anders dan het (wettelijk vastgestelde) les- en cursusgeld. De lumpsum mag alleen worden besteed aan in de wet genoemde posten: exploitatie en huisvesting (art. 2.2.1 WEB). Doorberekenen van deze kosten aan studenten is niet toegestaan.

De onderwijsinstelling wordt geacht om met de lumpsum en les- en cursusgeld alle onderwijsactiviteiten en inventaris te regelen die nodig zijn om de student - op basis van het kwalificatiedossier - in staat te stellen het onderwijs te volgen en een diploma te behalen. De school moet zodanig zijn uitgerust dat naast de noodzakelijke onderwijsactiviteiten ook het examen uitgevoerd kan worden. Er moet dus een basisvoorziening aanwezig zijn die de onderwijsinstelling zelf moet regelen én financieren. Als de school voor het afnemen van examens of voor het geven van onderwijs noodzakelijkerwijs gebruik moet maken van computers, dan is het volgens de wet aan de school om te zorgen dat er voldoende computers beschikbaar zijn. Ook de aanschaf van de noodzakelijke licenties voor examensoftware behoort daarbij tot de kosten van de school (die niet doorberekend mogen worden).

De bepaling dat de inschrijving niet afhankelijk mag worden gesteld van een andere geldelijke bijdrage dan het les- en cursusgeld, is ook een subsidievoorwaarde. De Onderwijsinspectie controleert dit en kan bij tekortkomingen een sanctie opleggen (korten op de bekostiging).

Is er een vaste boekenprijs voor schoolboeken voor het mbo?

Nee, de vaste boekenprijs geldt niet voor schoolboeken die zijn voorgeschreven op de leermiddelenlijst. De Wet op de vaste boekenprijs (Wvbp) definieert een schoolboek als een werk dat in vorm en inhoud is gericht op informatieoverdracht in onderwijsleersituaties in het onderwijs (niet hoger onderwijs) en waarvan het gebruik binnen het les- en studierooster door de betrokken onderwijsinstelling is voorgeschreven. Een schoolboek op de voorgeschreven leermiddelenlijst voor het middelbaar beroepsonderwijs is géén boek in de zin van de Wvbp. Ook digitale boeken vallen niet onder de vaste boekenprijs. Dit betekent onder meer dat instellingen kunnen onderhandelen over de prijs van schoolboeken.

Welk BTW-percentage geldt voor leermiddelen?

De BTW is geregeld in de Wet op de Omzetbelasting (Wet OB). Schoolboeken vallen onder het 6% BTW-tarief. Wanneer boeken worden geleverd in een pakket (combinatie), samen met andere materialen, valt dat pakket als geheel onder het 6%-tarief. De Belastingdienst geeft aan dat ook **werkboeken** die herkenbaar zijn als boek vallen onder het 6%-tarief, mits het daarbij gaat om boeken met ruimte om aantekeningen te maken of opdrachten uit te werken. **Werkschriften** vallen onder het verlaagde tarief als deze uit minimaal 32 aaneengehechte pagina's bestaan, zijn voorzien van een omslag, leerstof of leeropdrachten bevatten en ruimte hebben om aantekeningen te maken of opdrachten uit te werken.

Voor educatieve cd-roms en dvd's die (nagenoeg) uitsluitend voor onderwijs gebruikt (kunnen) worden, geldt het 6%-tarief als aan strikte voorwaarden wordt voldaan. Volgens de Belastingdienst moet het product zijn voorgeschreven door een onderwijsinstelling. Verder geldt dat vooraf door de uitgever moet worden bepaald of het product voldoet aan de voorwaarden voor het lage BTW-tarief. Als niet aan deze voorwaarden wordt voldaan, vallen deze cd-roms en dvd's onder het 21%-tarief.

Zo!

Voor digitaal (leer)materiaal geldt een tarief van 21%. Het is vanwege Europese wet- en regelgeving (nog) niet mogelijk om het lage BTW-tarief te berekenen voor digitaal leermateriaal dat niet aanwezig is op een fysieke gegevensdrager (zoals een dvd). Er wordt in Europees verband wel discussie gevoerd over dit hoge tarief voor digitale boeken.

Hoe zit het met vrije concurrentie?

Een onderwijsinstelling stelt de leermiddelenlijst samen. Vaak verwijst de instelling studenten naar één leverancier om de voorgeschreven leermaterialen te bestellen. Dit lijkt vrije concurrentie en mededinging te belemmeren. Hoewel er goede redenen kunnen zijn voor deze werkwijze (gemak voor zowel de instelling als de student, wellicht scherpere prijzen) is het raadzaam de student ook de mogelijkheid te bieden elders te bestellen. Het is dan ook wenselijk om de leermiddelenlijst niet exclusief via één leverancier beschikbaar te stellen, maar ervoor te zorgen dat de student ook op een andere manier over de leermiddelenlijst kan beschikken.

Moet de instelling bij het inschakelen van een leverancier / distributeur aanbesteden?

Dat hangt ervan af. Als de student zelf vrijheid houdt om te bepalen waar hij bestelt, is aanbesteden niet nodig. In hoofdlijn draait het bij aanbesteden om de volgende uitgangspunten:

- Een aanbestedende dienst is een publiekrechtelijke instelling of rechtspersoon met overwegende overheidsinvloed (bestuurlijk en/of meer dan 50% financiering van overheidswege). Aangenomen kan worden dat de meeste onderwijsinstellingen voldoen aan de criteria van aanbestedende dienst.
- Er wordt een overeenkomst onder bezwarende titel gesloten: er wordt een tegenprestatie geleverd die bestaat uit geld, of een op geld waardeerbare prestatie. Bij de aanschaf van leermateriaal door de onderwijsinstelling, waarvoor wordt betaald, gaat het om een overeenkomst onder bezwarende titel.

- Het bedrag dat gemoeid is met de inkoop/aanbesteding komt de drempelwaarde te boven. Op Rijksoverheid.nl/onderwerpen/aanbesteden staat welk bedrag als drempelwaarde gezien wordt. Het gaat om de gehele waarde van de opdracht; alle inkoop van dezelfde soort (homogene) zaken binnen de gehele onderwijsinstelling moet bij elkaar worden opgeteld (dus: inkoop van alle schoolboeken, voor alle vestigingen), inclusief eventuele opties en verlengingen van de beoogde overeenkomst. In de (nieuwe) aanbestedingswet is voorgeschreven dat het samenvoegen van opdrachten (bijvoorbeeld met de bedoeling één leverancier te kiezen) in één aanbesteding, niet zomaar is toegestaan: de opdracht moet tijdens de aanbesteding onderverdeeld worden in percelen zodat kleinere ondernemers ook met de aanbesteding mee kunnen doen. Maar daarbij mag een opdracht ook weer niet zodanig ‘geknipt’ worden dat je daarmee onder de aanbestedingsregels uit zou kunnen komen.

Het inschakelen van een leverancier / distributeur waar studenten zelf hun leermiddelen kunnen bestellen en betalen, maakt een onderwijsinstelling dus **niet** aanbestedingsplichtig. Voorwaarde is dat studenten zelf bestellen en betalen, zonder enige verplichting van de zijde van de onderwijsinstelling. Het verdient daarom aanbeveling zodanige afspraken met de leverancier te maken dat de student ook elders kan bestellen.

Als een onderwijsinstelling zelf leermateriaal of bijvoorbeeld toetsen inkoop boven de aanbestedingsgrens, zal deze inkoop **wel** aanbesteed moeten worden.

Overigens blijkt dat binnen onderwijsinstellingen vaak een intern inkoopbeleid is opgesteld waarin is geregeld dat wanneer er niet hoeft te worden aanbesteed, er wel meerdere partijen wordt gevraagd om een offerte uit te brengen (dit heet meervoudig onderhands aanbesteden). Met de invoering van de (nieuwe) aanbestedingswet, zijn hiervoor ook regels geschreven.

Zo!

Welke kosten van leermiddelen zijn voor rekening van de individuele student?

Er zijn naast het les- en collegegeld kosten waarvan het logisch is dat de student die zelf betaalt zoals zaken die nodig zijn voor of ter voorbereiding op de lessen (schoolboeken, agenda, rekenmachine, passer, enzovoort). Ook persoonlijke uitrusting, zoals veiligheids- en werkkleding, valt daaronder en is dus voor rekening van de student. De onderwijsinstelling moet bij het samenstellen van de leermiddelenlijst wel terughoudendheid en soberheid betrachten: de door de student zelf aan te schaffen zaken moeten redelijkerwijs nodig zijn voor het te volgen onderwijs.

De onderwijsinstelling kan daarnaast extra activiteiten of extra lesmaterialen aanbieden. Als een student op vrijwillige basis gebruik wil maken van de extra faciliteiten, moet hij daarvoor betalen. Als een student niet betaalt mag de instelling hem de toegang tot het reguliere onderwijs en examen niet ontzeggen, maar deelname aan de vrijwillige extra faciliteit mag wel worden geweigerd.

Als computers noodzakelijk zijn voor het onderwijs of het examen, moet de school voor aanschaf zorgen. Een onderwijsinstelling mag wel verwachten dat de student (buiten school) beschikt over een computer. Het is daarbij raadzaam dat de school als 'vangnet' een voorziening treft waarmee studenten op een computer kunnen werken voor onderwijs-gerelateerde werkzaamheden zoals huiswerk.

De aanschaf van een computer (laptop of tablet) kan onder omstandigheden verplicht zijn indien de school gebruik maakt van uitsluitend digitaal leermateriaal (e-books, digitale leermiddelen, enzovoort). Scholen mogen géén vergoeding verstrekken aan studenten om zelf een computer aan te schaffen.

Onderwijsinstellingen mogen wel een computer in bruikleen ter beschikking stellen.

Wordt de student eigenaar van (digitaal) leermateriaal?

Een student die een boek koopt, wordt daar eigenaar van. De student mag zelf besluiten wat hij met het boek doet: lezen, erin schrijven, of zelfs verscheuren. Met de koop accepteert de student ook de beperkingen van het auteursrecht: de student krijgt het recht de kennis in het boek tot zich te nemen, maar het kopiëren of verspreiden van het boek botst met de auteursrechten. Door de koop wordt de student dus eigenlijk alleen eigenaar van de fysieke materie (kaft/papier) en krijgt hij het recht de inhoud van het boek 'te gebruiken'.

Bij digitaal materiaal dat (via een licentie) openbaar wordt gemaakt via een dvd of de website van de uitgever, geldt eigenlijk hetzelfde principe. Hierbij kan de student ook alleen maar eigenaar worden van het fysieke materiaal (voor zover aanwezig: de cd/dvd). De student krijgt het recht om het digitale materiaal binnen de kaders van het gebruiksrecht (licentie) te gebruiken. De werkelijke eigenaar van dat digitale materiaal is de auteur/uitgever. Meestal is het gebruiksrecht beperkt tot een bepaalde periode (vaak een schooljaar). De kaders van het gebruiksrecht zijn terug te vinden in het colofon of in de licentievoorwaarden van het materiaal¹⁴.

Is de school eigenaar van alles wat docenten maken?

Van alles wat docenten in werktijd maken is de school eigenaar. Artikel 7 van de Auteurswet bepaalt dat het leermateriaal dat door een docent onder werktijd is gemaakt, eigendom is van de school, tenzij anders is afgesproken.¹⁵ Hierbij moet er sprake zijn van een werkgever-werknemer relatie. Ook moet het maken van leermateriaal onder de taakomschrijving van de docent vallen en moeten de leermiddelen binnen schooltijd zijn ontwikkeld. In de cao voor het bve-veld is geregeld dat alle intellectuele eigendomsrechten toekomen aan de werkgever. Het verdient aanbeveling dit in voorkomende gevallen ook expliciet te regelen in een aparte auteursovereenkomst. Zelfs nadat de docent-auteur zijn auteursrecht aan de instelling heeft overgedragen, behoudt hij zijn

Zo!

zogeneten persoonlijkheidsrechten die vooral de ideële belangen van de maker beschermen en het mogelijk maken bezwaar te maken als anderen het materiaal bewerken of wijzigen. Daarom is het aan te raden om de docent-auteur ook afstand te laten doen van zijn persoonlijkheidsrechten. Dit maakt het mogelijk voor de school om het materiaal aan te passen.

Mogen leermiddelen zoals software of een laptop verplicht worden gesteld?

Alle leermiddelen die op de leermiddelenlijst worden gezet, kunnen op grond van de onderwijsovereenkomst (ex artikel 8.1.3. van de WEB) verplicht worden voorgeschreven aan de student. Daarnaast kan de verplichting worden opgenomen in het schoolreglement om die leermiddelen mee naar de lessen te nemen. Hierbij geldt wel de basisregel dat de aanschaf van die middelen redelijk en billijk is en dat dit geen financiële belemmering mag zijn om onderwijs te volgen.

Van een andere orde is de persoonlijke uitrusting zoals veiligheids- en werkkleding. Hierbij is het mogelijk toegang tot het onderwijs te weigeren aan studenten die deze uitrusting niet bij zich hebben, op basis van veiligheidseisen die voortvloeien uit wet- en regelgeving rondom bijvoorbeeld arbo en fysieke veiligheid.

Softwarelicenties (zoals van officepakketten) voor gebruik van programma's op computers op de school behoren tot basisvoorzieningen en komen voor rekening van de school, als deze licenties noodzakelijk zijn voor het volgen van het onderwijs, of voor het afleggen van toetsen of examens. Van studenten mag wel worden gevraagd om zelf licenties aan te schaffen voor een digitale methode, begeleidingssoftware of digitaal oefenmateriaal dat dient ter ondersteuning van de lessen.

Hoe?

5. Welke keuzes kan ik maken en hoe kan ik deze afwegen?

Wat zijn de gevolgen van de keuzes voor docenten?

Wat zijn de gevolgen voor studenten?

Wat zijn de gevolgen van de keuzes voor de afdeling inkoop?

Wat zijn de gevolgen van de keuzes voor de administratie?

Zo!

“Er is een spanningsveld tussen management en docententeams. Teams willen zelf de leermiddelen bepalen, terwijl het management bijvoorbeeld aankomende studenten zo vroeg mogelijk een beeld wil geven van wat een opleiding kost. Betrek daarom de teams bij het opstellen van leermiddelenbeleid.”

*Arend Kok
(Adviseur onderwijs & ICT bij
Deltion)*

Welke variabelen zijn er?

Kennisnet en saMBO-ICT hebben in het document ‘Technologie-, marktontwikkelingen en varianten van de leermaterialenketen in het MBO’ vier ketenvarianten opgesteld, die als inspiratie kunnen dienen voor het opstellen van leermiddelenbeleid.

Ketenvariant 1: De student aan zet (‘Ik zorg zelf voor mijn spullen’)

De student neemt zelf het heft in handen. Hij schrijft zich in bij een opleiding aan een mbo-instelling en krijgt daar informatie over de benodigde leermiddelen. De docententeams bepalen de inhoud van dit leermiddelenpakket maar geven ook aan welke keuzemogelijkheden de student daarin heeft. De student bestelt en betaalt zijn leermiddelen op verschillende manieren: hij benut de tweedehandsmarkt, koopt (een deel van) de boeken via een internetboekhandel of distributeur. Voor de digitale leermiddelen sluit hij een licentie af bij de aanbieder en heeft daarmee toegang tot het materiaal.

De onderwijsinstelling kan zich in deze variant volledig concentreren op haar kerntaak: het verzorgen van onderwijs en begeleiding. De marktpartijen (aanbieders, distributeurs en ict-leveranciers) kunnen in de markt van leveren en distribueren van leermateriaal nieuwe posities verwerven.

Ketenvariant 2: De instelling regelt alles (‘all inclusive’)

De mbo-instelling biedt haar studenten in deze variant een totaalaanbod van onderwijs inclusief het bijbehorende leermateriaal en alle andere voorzieningen. De student betaalt een bedrag aan de onderwijsinstelling en krijgt daarvoor toegang tot alle (digitale en niet-digitale) leermaterialen die nodig zijn in de opleiding. De docententeams bepalen de inhoud van dit leermiddelenpakket. De student wordt in deze variant volledig ontzorgd en zal dit beschouwen als een hoogwaardige dienstverlening met alle positieve gevolgen voor het imago van de mbo-opleiding.

Ketenvariant 3: Alle leermateriaal digitaal (‘de digitale boekentas’)

De mbo-instelling maakt in deze variant alleen nog gebruik van digitaal leermateriaal in plaats van het folio-leermateriaal. De student koopt de overige niet-digitale leermaterialen (gereedschap e.d.) zelf. De student bestelt en betaalt de digitale materialen op de gebruikelijke manier (intern of extern boekenfonds). Langs deze weg kan hij eventueel ook een laptop of tablet met korting aanschaffen. De docententeams bepalen zelf de inhoud van het leermiddelenpakket. De links naar de digitale leermaterialen bij de aanbieders worden klaargezet in de portal of elektronische leeromgeving. De onderwijsinstelling moet haar ict-infrastructuur aanpassen aan het gebruik van eigen apparatuur van de studenten en docenten binnen de muren van de instelling en zorgen voor een hoogwaardige en betrouwbare (draadloze) internetverbinding.

Ketenvariant 4: Onbeperkt digitaal leermateriaal (‘alles in één totaalabonnement’)

Deze variant gaat uit van de maximale keuzevrijheid van alle beschikbare digitale leermiddelen voor de mbo-docent van alle commerciële aanbieders. De student betaalt een vast bedrag (per maand) en krijgt daarvoor toegang tot de leermiddelen. De mbo-instelling maakt in deze variant alleen nog gebruik van digitaal leermateriaal in plaats van foliomateriaal. De student koopt de overige niet-digitale leermaterialen (gereedschap e.d.) zelf. De docententeams stellen uit het totale beschikbare aanbod van leermateriaal het leermiddelenpakket samen voor hun opleiding. De keuzes die gemaakt zijn binnen het leermiddelenbeleid, hebben gevolgen voor de medewerkers van de instelling.

Zo!

“Wij zijn bezig om de inkoop college-overstijgend te regelen; dat ontzorgt de opleidingen. Want het is echt een zorg om de kosten van leermiddelen zo laag mogelijk te houden en tegelijkertijd kwaliteit te leveren. Daar moet je aandacht aan blijven besteden.”

*Marjon Rietveld
(inkoper bij ROC Midden
Nederland)*

Wat zijn de gevolgen van de keuzes voor de administratie?

Om digitale leermaterialen effectief te kunnen gebruiken, moet de identiteit van de gebruiker glashelder zijn. Onderwijsinstellingen moeten hun studentenadministratie goed op orde hebben, omdat de identiteit die door de instelling wordt uitgegeven de basis vormt voor het correct functioneren van de gehele leermiddelenketen, van bestellen tot en met gebruiken van het leermateriaal. Naast de identiteit van de student kunnen ook gegevens over opleiding en studiejaar nodig zijn, bijvoorbeeld om de juiste leermiddelenlijst te kunnen presenteren of een docent een overzicht over zijn studenten te kunnen geven.

Vooraf bij nieuwe studenten, aan het begin van het schooljaar, is het van groot belang dat zij tijdig een unieke identiteit van de instelling krijgen, die vervolgens consequent in de keten van (digitaal) leermateriaal kan worden gebruikt. De instelling moet haar administratieve processen daarbij zo inrichten, dat de administratie steeds een zo actueel mogelijk beeld van de feitelijke situatie van de student vormt.

Wat zijn de gevolgen van de keuzes voor de afdeling inkoop?

De afdeling inkoop kan met leveranciers van leermiddelen over de prijs onderhandelen over de prijs ervan. Ook zal de afdeling aan de leveranciers doorgeven aan welke voorwaarden de leermiddelen moeten voldoen. Dat geldt met name voor digitaal leermateriaal, om ervoor te zorgen dat het vanuit de omgeving van de instelling gebruikt kan worden.

Het is raadzaam om bij de inkoop gebruik te maken van het Pakket van Eisen dat Kennisnet en saMBO-ICT hebben opgesteld in het programma Leermiddelenbeleid in het mbo. Het document is te vinden op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid.

Wat zijn de gevolgen van de keuzes voor de ict-afdeling?

Om een bestelling te plaatsen, zal de gebruiker verwezen worden naar de bestel- en betaalomgeving. Deze omgeving is gevoed met de leermiddelenlijst, en bestaat uit twee onderdelen:

- een **bestelomgeving** waarin de gebruiker op basis van zijn identiteit en gegevens over opleiding en schooljaar een persoonlijke leermiddelenlijst getoond krijgt, met de mogelijkheid om een bestelling te plaatsen bij één of meer aanbieders.
- een **betaalomgeving** waarin de transactie voldaan kan worden. Deze omgevingen worden meestal door marktpartijen geleverd, en de ict-afdeling zal moeten toezien op een goede koppeling met de eigen systemen (zoals een portal/leeromgeving en de leerlingadministratie).

Het gesprek tussen onderwijsmanagement, informatiemanagement en ict-management zal gaan over het aanbod van digitaal leermateriaal in het licht van de verschillende devices, de communicatie in het onderwijsleerproces, de beschikbaarheid van applicaties voor verschillende platforms, de beveiliging en de continuïteit van softwaresystemen. Er moeten keuzes gemaakt worden op het gebied van de formats waarin de digitale leermiddelen worden aangeboden, de toegang tot de netwerkschijven van de school (alleen op de instelling zelf of ook vanuit huis), de infrastructuur voor het interne (draadloos) netwerk, de beveiliging en de opslagmogelijkheden. Ict moet dus een gesprekspartner zijn bij het opstellen van leermiddelenbeleid.

Studenten en docenten hebben te maken met verschillende omgevingen voor het bestellen, betalen en gebruiken van (digitale) leermiddelen. Belangrijk is dat het portaal van de mbo-instelling als ingang dient van waaruit de toegang wordt gegeven. De verschillende omgevingen, en de verschillende ketenpartners in de keten van bestellen, betalen, leveren en gebruiken, communiceren bij voorkeur met elkaar op basis van open standaarden die binnen

Zo!

de keten als standaard zijn ontwikkeld en afgesproken (in combinatie met het onderwijs) en door een niet-besloten groep worden beheerd.

Wat zijn de gevolgen van de keuzes voor docenten?

Docenten zijn professioneel eigenaar van het onderwijs en dus van de leermiddelen. Uitgangspunt is dat de docent de student ondersteunt bij zijn leerproces. De didactiek komt dus in de eerste plaats van de docent en niet van de leermiddelen. Het leermiddelenbeleid biedt docenten kaders waarbinnen zij leermiddelen kunnen kiezen en gebruiken. En het zorgt ervoor dat deze keuzes bijdragen aan het onderwijsbeleid en de visie van de instelling.

Docenten kunnen verschillende houdingen hebben ten opzichte van leermiddelen. De één vertrouwt op het gemak, de structuur en de kwaliteit van de methode. De ander gebruikt de methode én eigen materiaal. En daar hebben docenten meestal ook goede redenen voor. Het verdient daarom aanbeveling docenten intensief te raadplegen en te betrekken bij het formuleren van leermiddelenbeleid en bij de uitwerking van het beleid in concrete activiteiten in projecten. Ook is het verstandig te bespreken welke voorwaarden moeten worden vervuld om het leermiddelenbeleid succesvol te kunnen implementeren. Als er bijvoorbeeld wordt gekozen voor een meer intensief gebruik van digitale leermiddelen, kan het nuttig zijn (professionaliserings)activiteiten te ontwikkelen op het gebied van digitale didactiek.

Wat zijn de gevolgen voor studenten?

Het leermiddelenbeleid bepaalt hoe studenten leermaterialen kunnen kiezen, bestellen en gebruiken. Het zorgt ervoor dat studenten alleen die kosten in rekening krijgen gebracht die daarvoor in aanmerking komen, en dat alleen materialen worden voorgeschreven die daadwerkelijk gebruikt worden. Daarmee bepaalt het voor een belangrijk deel de kosten van de opleiding. Daarnaast draagt de keuze van leermiddelen bij aan de kwaliteit

van de opleiding. Uitgangspunten in de onderwijsvisie en de uitwerking in leermiddelenbeleid bepalen mede in hoeverre de student adequaat wordt voorbereid op de beroepspraktijk. Tenslotte kan het leermiddelenbeleid zorgen voor een aantal randvoorwaardelijke zaken, zoals een juiste behandeling van persoonsgegevens in de leermiddelenketen. Waar nodig kunnen daarover afspraken worden gemaakt in de onderwijsovereenkomst.

Wat zijn de gevolgen voor het gebruik van leermiddelen in de schoolomgeving?

Zodra het leermateriaal is geleverd, kan de student of docent over het leermateriaal beschikken, als fysiek product of vanuit de digitale schoolomgeving. Wanneer digitaal leermateriaal bijvoorbeeld in de elektronische leeromgeving moet kunnen functioneren, kan het noodzakelijk zijn dat daarvoor iets wordt ingericht in de navigatiestructuur, of dat technische aanpassingen nodig zijn. Maar ook ander leermateriaal, zoals bepaald gereedschap, kan aanpassingen in de schoolomgeving betekenen. In 2012 heeft saMBO-ICT het LiMBO-programma uitgevoerd. Beoogd resultaat was dat studenten vanuit de schoolomgeving single sign-on toegang hadden tot een webshop waarin zij alle leermaterialen konden bestellen, en dat zij na betaling ook direct gebruik konden maken van de digitale leermaterialen. Dit resultaat is ook in een klein aantal pilots bereikt. De gerealiseerde oplossing is begin 2013 geïmplementeerd bij ongeveer zes scholen. LiMBO heeft daarbij gebruik gemaakt van technische afspraken (standaarden) voor de Educatieve ContentKeten (ECK), de keten van onderwijs- en marktpartijen voor leermaterialen. Inmiddels zijn deze afspraken formeel vastgesteld en in beheer genomen bij stichting EduStandaard.

Het nieuwe programma 'implementatie ECK' (iECK) richt zich op de beheerste invoering van die standaarden, die betrekking hebben op de distributie van en toegang tot digitale leermaterialen. Dat klinkt abstract, maar het betekent dat ketenpartijen met elkaar werken

Zo!

aan het daadwerkelijk inzetten van de standaarden om praktische problemen in het onderwijs op te lossen. Een voorbeeld daarvan is het wegnemen van logistieke problemen rond bestellen en toegang, zoals in LiMBO is gebeurd.

Het programma iECK wil bijdragen aan de praktische doelstelling om toegang en gebruiksgemak rond digitaal leer materiaal te verbeteren (met waarborging van de privacy van gebruikers) en aan de strategische doelstelling om te komen tot een ruim aanbod aan (digitale) leer materialen in een open markt.

Hoe kom ik tot een goede afweging?

Binnen het leermiddelenbeleid worden keuzes gemaakt, enerzijds vanuit de visie, anderzijds vanuit omgevingsfactoren of actuele problemen. Daar kunnen ook grote investeringen mee zijn gemoeid, niet alleen door de kosten van de leer materialen zelf, maar ook omdat de investering andere domeinen raakt. Dat geldt in het bijzonder bij de keuze voor digitale leer materialen, die consequenties kan hebben voor ict-infrastructuur, opleiding van docenten, inrichting van het gebouw en daarmee ook een veranderingsproces nodig maken.

In die gevallen verdient het aanbeveling om een business case op te stellen, om te komen tot een goede onderbouwing van het beleid. De business case maakt een goede afweging tussen beleidsalternatieven mogelijk, waarbij wordt gekeken naar kosten en baten, zowel kwantitatief als kwalitatief, en zowel op de korte als de lange termijn.

Het ontwikkelen van een business case kan langs allerlei methodieken worden gedaan. Kennisnet heeft een generieke, relatief eenvoudige methodiek ontwikkeld die hierbij goed zou kunnen worden ingezet¹⁶. In de business case voor leermiddelen zouden dan de volgende elementen en stappen aan de orde moeten komen:

1. Het opzetten van een batenboom: welke activiteiten moeten er worden ontplooid, welke resultaten hebben die, welke effecten brengen die teweeg en wat heeft dat uiteindelijk voor impact op de strategische doelen die we willen bereiken met ons onderwijs? Deze batenboom geeft duidelijk inzicht in de diverse opbrengsten van leermiddelenbeleid of de aanschaf van specifieke leermiddelen en dan vooral kwalitatief. Dat is een belangrijke basis voor een business case. Bijvoorbeeld bij een centrale inkoop van een methode voor taal of rekenen, of van een geheel nieuwe digitale set materialen voor een hele opleiding. Daarbij komen ook deelprojecten als ict-infrastructuur, professionalisering van staf en aanpassingen aan lesruimtes aan de orde.
2. Na de kwalitatieve stap volgt een doorrekening daarvan naar de kostenkant. Welke investeringen zijn nodig, welke jaarlijkse lasten komen erbij of gaan eraf? Hiervoor geldt natuurlijk dat kosten een belangrijk punt vormen, maar niet het enige punt. Uiteindelijk moet de mix van kwantitatieve en kwalitatieve kosten en baten de doorslag geven.
3. En niet te vergeten de risico's; ook die moeten goed in kaart gebracht worden omdat die uiteindelijk mede bepalen of een project wel of niet wordt ingezet, een product wel of niet wordt aangeschaft. Bij digitale leermiddelen kunnen de randvoorwaarden rond ict een belangrijke rol spelen. De inschatting of daaraan voldaan kan worden, is een belangrijk punt.

Hoe?

6. Hoe kan ik de inkoop van leermiddelen organiseren?

Wat komt er kijken bij het contracteren?

Wat is de rol van de distributeur?

Waar moet ik nog meer op letten?

Zo!

Wat komt er kijken bij het contracteren?

In de eerste plaats zal het nodig zijn om met een aanbieder en/of distributeur of een individuele auteur contractuele afspraken te maken. Deze afspraken kunnen gaan over prijs en leveringsvoorwaarden, de wijze van bestellen, betalen en leveren, afspraken over serviceverlening, enzovoort. Voor digitaal materiaal zijn wellicht afspraken over licenties, activeringscodes of de uitwisseling van student-ID's nodig. Ook is het belangrijk afspraken te maken over de voorwaarden. In tegenstelling tot foliomateriaal gaat het bij licenties om gebruiksrecht en niet om eigendom. Het uitgangspunt is dat de afspraken over licentievoorwaarden zijn afgestemd op het onderwijs waarin ze gebruikt worden, en dat er rekening wordt gehouden met veel voorkomende praktische problemen.

Wat is de rol van de distributeur?

De meeste instellingen verwijzen hun studenten naar een distributeur. Uit het 'Inventarisatierapport Leermiddelenbeleid MBO' van Kennisnet en saMBO-ICT blijkt dat instellingen steeds meer taken bij distributeurs beleggen, naast het leveren van leermaterialen. Zo zet de distributeur de leermiddelenlijsten klaar in een aparte omgeving. De instelling bekijkt deze lijsten, past ze eventueel aan en keurt ze goed. Vervolgens maakt de distributeur de lijsten beschikbaar voor de studenten.

Instellingen hanteren deze aanpak, omdat ze zich willen concentreren op hun kerntaken en ontzorgd willen worden op de ondersteunende diensten. Een andere reden is dat ze geen debiteurenrisico willen lopen en dit beleggen bij de distributeur. Het verdient aanbeveling met de distributeur expliciet te bespreken wat precies de verschillende te leveren diensten zijn, wat daar de toegevoegde waarde van is, en wat daarvan de kosten zijn. Een alternatief voor de distributeur is om de logistieke processen rondom leermiddelen zelf te regelen en te coördineren, inclusief het in kaart brengen van het aanbod, het inrichten en beheren van een helpdesk en het regelen van financiële processen (inclusief incasso).

De meeste instellingen geven aan niet te onderhandelen met distributeurs over de prijs van boeken. Veel instellingen nemen (overigens ten onrechte) namelijk aan dat de prijzen vast liggen. Verlaging van kosten voor studenten wordt veel meer in het eigen leermiddelenbeleid gezocht: is er een goedkopere methode beschikbaar en wordt de methode sowieso wel gebruikt?

Zijn er nog andere punten van aandacht?

In het 'Inventarisatierapport Leermiddelenbeleid MBO' van Kennisnet en saMBO-ICT staan de volgende aanbevelingen voor mbo-instellingen op het gebied van leermiddelen(beleid):

1. Het bestaan van een **provisieregeling** kan de schijn van belangenverstrengeling wekken. Maak daarom in ieder geval duidelijk hoe de provisieopbrengst wordt aangewend. Zie bij voorkeur af van provisie, en beding een korting.
2. Maak als instelling duidelijk aan de student dat deze **vrij is om materiaal elders te bestellen**. Als een marktpartij de leermiddelenlijst verzorgt, verlang dan dat daarop alle informatie gespecificeerd is om het materiaal ook elders te kunnen bestellen.
3. Maak sectorbreed bekend wat de **juridische randvoorwaarden** zijn m.b.t. de verwerving van leermiddelen (rechtmatigheid van kosten, aanbesteden, al dan niet vaste boekenprijs).
4. Onderzoek wat de mogelijke baten en risico's zijn van een **gezamenlijke inkoop** van leermiddelen (boeken, digitale leermiddelen, softwarelicenties). Behalve financiële baten kan het dan ook gaan om de kwaliteit van leermaterialen, de voorwaarden van levering en toegang, enzovoort.
5. Maak een **analyse van de overeenkomsten** die instellingen met marktpartijen hebben (diensten, voorwaarden). Deel best practices en onderzoek mogelijke baten en risico's van een gezamenlijke verwerving.
6. Deel **ervaringen en best practices rond leermiddelenbeleid** in het middelbaar beroepsonderwijs.

Bronnenlijst

Voetnoten

- ¹ Informatie over het programma 'Leermateriaal in het mbo: de instellingen aan zet!' (LiMBO) staat op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid en op sambo-ict.nl. Op deze sites staan onder andere vier publicaties over leermiddelenbeleid waarnaar in deze Hoe? Zo!-uitgave wordt verwezen.
- ² De publicatie 'Technologie-, marktontwikkelingen en varianten van de leermaterialenketen in het MBO. Een LiMBO verkenning' van Kennisnet en saMBO-ICT staat op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid en op sambo-ict.nl
- ³ De publicatie '59 modellen voor maatwerk en motivatie' is in maart 2011 uitgegeven door de VO-raad en het Innovatieplatform VO. Het maakt deel uit van het project 'Schoolorganisatie modellen: maatwerk voor beter leren'.
- ⁴ De publicatie 'Pakket van Eisen (PvE) leermaterialenketen MBO' van Kennisnet en saMBO-ICT staat op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid en op sambo-ict.nl
- ⁵ Deze documenten zijn ter inspiratie te vinden op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid.
- ⁶ Ter inspiratie: op leermiddelenvo.nl/page/voorbeeldplannen staan voorbeelden van plannen op het gebied van leermiddelenbeleid in het voortgezet onderwijs. Op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid staat een filmpje over leermiddelenbeleid.
- ⁷ De Vier in Balans Monitor is de jaarlijkse uitgave van Kennisnet over het gebruik en het rendement van ict in het onderwijs. Het Vier in Balans-model zegt dat invoering van ict in het onderwijs meer kans van slagen heeft bij een evenwichtige en samenhangende inzet van vier bouwstenen: visie, deskundigheid, inhoud en toepassingen en infrastructuur. De meest recente monitor staat op kennisnet.nl/onderzoek/vier-in-balans-monitor-2013
- ⁸ Het 'Inventarisatierapport Leermiddelenbeleid MBO' van Kennisnet en saMBO-ICT staat op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid en op sambo-ict.nl
- ⁹ Een mooi voorbeeld van een visiedocument is dat van ROC Aventus op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid
- ¹⁰ De visieversneller is een workshop met vijf stappen, waarin de deelnemers aan de slag gaan met stellingen op het gebied van visie op onderwijs. Hieruit komt een top 5 met doelen op het gebied van ict voor de korte termijn. Alle stappen zijn voorzien van online ondersteuning. Meer informatie staat op onderwijstools.kennisnet.nl/visieversneller
- ¹¹ De denkhulp 'Leermiddelen in het voortgezet onderwijs' is te bestellen via geu.nuv.nl/denkulp
- ¹² Kennisnet en saMBO-ICT hebben een generiek eisenpakket op het gebied van leermiddelen gemaakt. Het document staat op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid

Bronnenlijst

- ¹³ De informatie in het hoofdstuk over juridische aspecten is met name gebaseerd op het 'Inventarisatierapport Leermiddelenbeleid MBO Juridische verkenning' van Kennisnet en saMBO-ICT. De verkenning staat op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid en op sambo-ict.nl
- ¹⁴ Zie auteursrechtenonderwijs.nl voor meer informatie over auteursrecht in het onderwijs.
- ¹⁵ Op kennisnet.nl/leermiddelenbeleid staan informatiebladen over leermiddelenbeleid voor docenten en managers. Eén van de bladen gaat over het door docenten ontwikkelen van leermiddelen. De bladen zijn gemaakt voor leermiddelenvo.nl
- ¹⁶ De informatie over het maken van een business case is gebaseerd op de publicatie 'Sturen op ict-projecten. Hoe? Zo!' van Kennisnet en saMBO-ICT. De publicatie staat op kennisnet.nl/sectoren/mbo/publicaties/

Kennisnet en saMBO-ICT

Kennisnet

Ict heeft een grote invloed op de maatschappij en daarmee op ons dagelijks leven. Het onderwijs is de voorbereiding op de maatschappij en deze veranderingen raken vanzelfsprekend ook het onderwijs. Kennisnet is de expert en ict-partner voor het onderwijs bij het efficiënt en effectief inzetten van ict. Met onze kennis, diensten en experimenten ondersteunen wij het onderwijs de kwaliteit van het leren te verhogen, de doelmatigheid van het onderwijs te versterken en de transparantie te optimaliseren.

saMBO-ICT

saMBO-ICT is een zelfstandige organisatie van en voor alle mbo-instellingen en heeft sterke banden met de MBO Raad en met Kennisnet. De belangrijkste pijlers binnen saMBO-ICT zijn belangenbehartiging, kennisdeling en gezamenlijke projecten. saMBO-ICT is de belangenbehartiger van de sector op een breed terrein. Zo houdt de organisatie zich bezig met gegevensuitwisseling, maar ook met het gebruik van een elektronische leeromgeving in het primaire proces. Daarnaast zijn er vele activiteiten, van het project 'notebooks voor studenten' tot kennisdeling tussen gebruikersgroepen van de belangrijkste applicaties. saMBO-ICT maakt bij de activiteiten gebruik van de kennis en energie die binnen de mbo-organisaties aanwezig zijn en zorgt daarbij voor praktische ondersteuning.

Colofon

Met dank aan:

Ed van den Berg (Nova College), Kees Buskermolen (Horizon College), Louis Friederichs (ID College), Arend Kok (Deltion College), Michael de Kort (Aventus), Annelies Löwenthal (Graafschap College), Marjon Rietveld (ROC Midden Nederland), Theo Streng (Wellant College), Harmen Visser (Friesland College), Klaas van der Ziel (Deltion College), Jan Bartling, (saMBO-ICT).

Auteurs: Miranda van Elswijk – Mei Communicatie
Leo Bakker, Willem-Jan van Elk, Job Vos - Kennisnet

Eindredactie: Kennisnet, Zoetermeer

Vormgeving: More than Live, Rotterdam

Druk: OBT bv, Den Haag

November 2013

Eerder verschenen in deze reeks:

- Laptops in het MBO Hoe? Zo!
- Digiborden in het mbo. Hoe? Zo!
- Open leer materiaal in het mbo. Hoe? Zo!
- Open standaarden en open source software in het mbo. Hoe? Zo!
- Centraal ontwikkelde examens Nederlandse taal en rekenen. Hoe? Zo! 2.0
- Informatiemanagement in het mbo. Hoe? Zo!
- CRM in het MBO. Hoe? Zo!
- Triple A. Hoe? Zo!
- Sociale media in het mbo. Hoe? Zo!
- Sturen op ICT projecten, Hoe? Zo!
- BYOD, Hoe? Zo!
- ICT en recht, Hoe? Zo!

Deze publicaties zijn te bestellen en te downloaden via kennisnet.
nl/sectoren/mbo/publicaties/hoezo

Sommige rechten voorbehouden

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(s) en uitgever van Kennisnet geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolkomenheden.

Creative Commons

Naamsvermelding 3.0 Nederland
(CC BY 3.0)

De gebruiker mag:

- het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven.
- remixen - afgeleide werken maken.

Onder de volgende voorwaarde:

- Naamsvermelding - De gebruiker dient bij het werk de naam van Kennisnet te vermelden (maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemt met uw werk of uw gebruik van het werk).

Stichting Kennisnet

Paletsingel 32
2718 NT Zoetermeer

Postbus 778
2700 AT Zoetermeer

T 0800 - 32 12 233
E info@kennisnet.nl
I kennisnet.nl